

Наталія ЛЕВКОВИЧ

кандидат архітектури, доцент кафедри історії і теорії мистецтва

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕМОРІАЛЬНОЇ ПЛАСТИКИ ЄВРЕЙСЬКИХ КЛАДОВИЩ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ XVIII – XIX СТ.

Анотація. Аналізуються художньо-стильові особливості меморіальної пластики єврейських кладовищ Східної Галичини XVIII – XIX ст. Основні принципи побудови композиції, джерела формотворення та творчих інспірацій. Подано структурні елементи орнаментальних схем. Розглянуто символіку орнаменту, а саме Маген Давид, менори, корони, зооморфні та орнітоморфні мотиви, Дерево Життя, зодіакальний цикл.

Ключові слова: меморіальна пластика, орнамент, символіка, менора, Маген Давид.

Меморіальна пластика єврейських некрополів Галичини XVIII – XIX ст. становить значну частку збереженої культурно-мистецької спадщини єврейської громади краю. Втрачено численні твори образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, архітектурні пам'ятки іудеїв, які впродовж віків проживали в галицьких містечках. Часто саме кладовище є єдиним спогадом, матеріальним свідченням існування в Східній Галичині єврейської громади. Більшість некрополів перебувають у занедбаному стані, адже в роки Другої Світової війни й радянські часи надгробки використовувалися як якісний будівельний матеріал. Відсутні документальні матеріали про провідні осередки виробництва надгробків, не збереглася також інформація про майстрів меморіальної пластики.

Дослідженню меморіальної пластики єврейських некрополів Східної Галичини XVIII – XIX ст. присвячено чимало наукових праць. Однак більшість має популярний характер. Невисвітленими залишаються мистецькі особливості, провідні осередки та майстри єврейського камнерізьблення, поза увагою опинилася також і низка кладовищ. Провідними дослідниками єврейської меморіальної пластики є Д. Гоберман [1],

Б. Хаймович [2], М. Носоновський [3]. Меморіальній пластичі Східної Галичини присвячені дослідження Х. Бойко [4].

Актуальність дослідження єврейської меморіальної пластики полягає в активізації вивчення мистецтва етнічних громад, які проживали на території Галичини, мистецьких взаємовпливів. Більшість пам'яток на сьогодні зазнають систематичних руйнацій, повного забуття, таким чином маловивченою є складова українського мистецтва, створена єврейською громадою Галичини.

Натурні обстеження низки єврейських кладовищ Галичини, архівні документи, численні літературні джерела дають підстави стверджувати, що розташовувалися вони за межами містечок (в окремих випадках прилягали до єврейської дільниці), на ділянках зі складним рельєфом, часто на пагорбах, обнесених ярами, або над річками. Кладовище розмежовувалося на зони: чоловічі, жіночі, дитячі поховання, а також жінок, що померли під час пологів, і самогубць. Окремо виділялися місця — гнизи, — для поховань ритуальних предметів, що втратили кошерність (були ушкодженими). Надгробки орієнтовані на схід, вишикувані у ряди. Традиційним єврейським надгробком є стела — мацева, виконана з пісковика або вапняку, в окремих випадках з дорожчого матеріалу, переважно граніту (кладовище в Бродах). Водночас варто відзначити, що меморіальна пластика у вигляді прямокутної вертикальної стели характерна для низки країн Близького Сходу, зокрема Персії, Сирії та Ірану, а також країн Кавказу. До нашого часу збереглися вертикальні надмогильні стели — хачкари на території Вірменії, найраніші з яких датуються V – VI ст. Низка хачкар встановлена на території Вірменського собору у Львові, вони близькі за технікою виконання та декоративним оздобленням до мацев на кладовищах Галичини.

Практика встановлювати над похованнями вертикальні прямокутні стели має глибоке коріння в мусульманській культурі Кавказу, зокрема Дагестану (аули Кубачі, Кала-Корейш, Урцакі, Ширі та ін.) і Чечні. У декоративному оздобленні, а саме — в орнаментальних мотивах і принципах побудови композиції дагестанських пам'яток простежується спорідненість

з мистецтвом країн Близького Сходу, відповідно можна провести певні паралелі з пам'ятками меморіальної пластики євреїв Галичини, творчість яких також генетично пов'язана з історією, культурою та мистецтвом Близького Сходу. Інколи зустрічаємо надгробки у вигляді вертикальної стели з епітафією та декоративним фризом бордюром і над християнськими похованнями Росії: надгробок монахині Анастасії, похованої 1598 р. у церкві св. Миколая в Студениці, Йони Федосійовича Кутузова в Високо-Петровському монастирі 1645 р. та інші. Надмогильні пам'ятники у вигляді вертикальної прямокутної стели побутували в Україні на території Північного Причорномор'я в IV – VII ст. н. е. і мали міцний зв'язок з художніми традиціями меморіальної пластики античного світу. Встановлення стел з декоративними рельєфами на лицевій, в окремих випадках — на обох боках є характерним явищем для багатьох археологічних культур на теренах України, а саме Ямної та Черняхівської. Окрему частку археологічної спадщини індоєвропейців на території України також становлять антропоморфні стели.

На теренах Галичини меморіальна пластика у вигляді вертикальних стел з епітафіями та декоративним оздобленням встановлена над християнськими похованнями збереглася на Личаківському кладовищі у Львові, а також у низці монастирів. Такий тип меморіальної пластики побутував на теренах Європи в добу Середньовіччя та ранньомодерного часу. Збереженні пам'ятники після демонтажу з місця поховання традиційно прикріпляли до екстер'єрних стін соборів. Однак єврейську меморіальну пластику можна трактувати як зразок збереження давніх традицій надгробкової скульптури народів Близького Сходу, одну з генетичних гілок розвитку мистецтва античності та раннього середньовіччя.

Збережені пам'ятки на єврейських некрополях Галичини дають підстави та можливість для здійснення комплексного мистецтвознавчого аналізу їхніх художніх особливостей з урахуванням специфіки розвитку меморіальної пластики у вигляді вертикальних стел на теренах Близького Сходу та України.

Традиційно на єврейських надгробках наносили тільки на лицевий бік стели, інколи на тильному боці дублювали ім'я помер-

лого (це полегшувало орієнтування серед надгробків). Лицевий бік має традиційну композиційну схему розташування рельєфів, що здебільшого складається з трьох частин, а саме — епітафії в центральній частині стели, сюжетної композиції у верхній частині та декоративного обрамлення у вигляді орнаментального бордюру. В єврейській культурі епітафії мають усталене формулювання, складаються з трьох частин: вступної формули (по нітман) — “тут поховано”, хвалебної частини на честь похованого, заключної абрєвіатури — “нехай буде ім'я зав'язане в вузлі життя”. Епітафії мацев становлять від п'яти до двадцяти рядків, інколи, зокрема на Бродівському, до тридцяти рядків. Шрифти епітафії належать до типу єврейського квадратного письма. Найпоширенішими техніками нанесення епітафій, що побутували на теренах Східної Галичини в XVI – XX ст., є заглиблені букви та рельєфи [3]. Традиційно епітафії складали на івриті, в поодиноких випадках у XX ст. текст епітафії виконано німецькою, польською мовами (кладовища в Бродах, Щирці) або мовою ідиш (кладовище в Кутах). Сюжетні композиції, розташовані над епітафіями, мають складне символічне навантаження, інколи передають інформацію про похованого, його соціальне становище, риси характеру, ім'я. Орнаментальні обрамлення виконують функцію оздоби, водночас замикають, довершують композицію мацеви.

На теренах Східної Галичини до нашого часу не збереглися найдавніші єврейські поховання. Згідно з документальними відомостями, перше єврейське кладовище розташовувалося у Львові на території сучасного Краківського ринку. Вигляд львівського кладовища зафіксовано на низці світлин початку XX ст. Серед ранніх збережених зразків єврейської меморіальної пластики мацева з кладовища в Буську, згідно з епітафією, була встановлена 1520 р. на могилі місцевого мешканця Йехуди Якова. До XVI ст. належать два надгробки з кладовища в Бучачі, датуються вони 1587-м та 1597 рр. До XVII ст. належать ранні надгробки кладовищ у Болахові, Старому Самборі, Старому Роздолі. Більшість єврейських кладовищ на теренах Східної Галичини були закладені в XVIII – на початку XIX ст., зокрема в Кутах, Косові, Язівці, Бродах, Леш-

неві, Миколаєві, Турці, Щирці. Серед збережених надгробків більшість встановлені над похованнями XIX ст. Останні поховання на єврейських кладовищах датуються 1937-1939 рр., зокрема в Кутах і Щирці.

Ранні збережені мацеви єврейських кладовищ Східної Галичини датуються XVI ст. Усі вони мають прямокутну форму, завершення пряме або криволінійне — еліпсоїдне чи трикутне. Епітафії виконані відповідно до традиційної формули, укладені в 6 — 10 рядків, що заповнюють майже весь лицевий бік стели. Текст епітафії викладено чіткими рядками. Надгробки не мають додаткового декоративного оздоблення. Недекорованими є також кілька мацев кладовища в Бурштині значно пізніших періодів. На жаль, до нашого часу збереглося надзвичайно мало пам'яток XVI ст., що унеможливує надання повної характеристики художніх особливостей меморіальної пластики.

XVII ст. для єврейської громади Східної Галичини ознаменоване початком розквіту декоративно-ужиткового мистецтва, а саме — художньої обробки металу, тканин, а також меморіальної пластики. Більшість збережених надгробків декоровані рельєфними зображеннями, тексти епітафій обрамлені орнаментальними рамами, часто архітектурними елементами. Саме на початку XVII ст. відбуваються завершальні процеси формування усталеної композиційної схеми вирішення лицевого боку мацеви. Центральна частина відводиться епітафії в прямокутному, рідше овальному або круглому обрамленні. Епітафію фланкують орнаменти у вигляді смуг або архітектурних елементів, переважно колон. Завершує композицію рельєфне зображення символічного, рідше геральдичного значення. У декоративному оздобленні меморіальної пластики XVIII ст. відчутними стають впливи стилістики бароко. Урізноманітнюються типи завершень надгробків: поряд з прямокутними популярними стають криволінійні, часто півкруглі, або відповідні до абрисів орнаментальних композицій, основу яких традиційно становлять волоти, гірлянди, стилізовані корони тощо. Пластичне вирішення мацев XIX ст. порівнянно з попередніми епохами стриманніше, лаконічне. Простежується чітке розмежування символічної композиції та текстової частини, ви-

користання елементів архітектурного орнаменту. Декоративне оздоблення мацев другої половини XIX ст. низки кладовищ Східної Галичини виконані під лекала, з традиційною епітафією, в окремих випадках для надгробків використовували не цільну стелу, а кам'яну плиту, до якої прикріплювали кам'яні щити з типовим текстом епітафії та орнаментами. На кладовищі в Щирці збереглася низка надгробків з втраченими епітафіями та орнаментами, в місцях кріплення деталей залишилися глибокі отвори. У пластичному вирішенні єврейських надгробків другої половини XIX — початку XX ст. домінантною була стилістика еkleктики, в окремих випадках відчутними є впливи християнської меморіальної пластики. Водночас варто відзначити певний занепад меморіального каменерізьблення, який частково можна пояснити відходом значної частини єврейської громади від традиціоналізму, більшу відкритість стороннім впливам.

Для глибшого висвітлення філософського та художнього навантаження декорування мацев необхідно розглянути елементи декору з точки зору змісту, призначення та походження окремих складових загальної системи оздоблення. Для розкриття змісту необхідно виділити основні символічні групи зображень, типові для єврейського декоративно-прикладного мистецтва, зокрема меморіальної пластики, їхнє семантичне навантаження. Аналіз призначення тієї чи іншої орнаментальної композиції надасть можливість виявити зв'язок змістового навантаження декору з особистістю похованого, з урахуванням соціокультурних, морально-етичних аспектів. Важливим фактом дослідження художніх особливостей декоративного оздоблення мацев єврейських некрополів є простеження походження окремих елементів декору, пошук джерел творчих інспірацій, виявлення фактів мистецьких впливів.

Натурні обстеження низки єврейських кладовищ Галичини XVI — першої третини XX ст. дають підстави для виокремлення складових декоративного оформлення надгробків. Акцентом оздоблення традиційно є символічна композиція, розташована у верхній частині стели. Центральна частина відведена під текст епітафії та має конкретно змістове, а не

декоративне значення. Обрамлення виконане у вигляді орнаментальних смуг або архітектурних елементів. Таким чином оформлення мацев можна поділити на дві групи — фризові орнаменти та сюжетні композиції.

На особливу увагу в декоративному оздобленні мацев Східної Галичини XVII — першої третини XX ст. заслуговують фігуративні, інколи сюжетні композиції, розташовані у верхній частині стели над епітафією. Зміст і характер сюжетної композиції підкреслюється місцем розташування та увагою, з якою майстер виконує окремі деталі. Здійснюючи порівняльний аналіз структури декоративного оздоблення мацев, а також вірменських хачкар і надгробків Дагестану, можна відзначити, що саме в оздобленні мацев найбільшого ступеню розквіту набули композиції у верхній частині стели, і саме вони формують художню індивідуальність декоративного вирішення пам'ятників. Більшість цих композицій має глибоке символічне навантаження, основним завданням якого є передання інформації, пов'язаної з особистістю похованого.

Аналізуючи композиції на численних кладовищах Галичини, можна виділити кілька основних груп відповідно до характеру зображення. Традиційно це символи іудаїзму, пов'язані з професією або соціальним становищем похованого, зооморфні — пов'язані з ідеєю смерті та вічності [5]. Серед найпоширеніших символів іудаїзму домінантними є зображення менори, Маген Давиду (зірки Давида), сувоїв Тори. Одним з найдавніших символів іудеїв є менора, її зображення зустрічається від античності на предметах образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва. Від II ст. н. е. і тривалий час менора є одним з традиційних символів, фактично в ранні періоди вона вказує на єврейські поховання. Походження символу менори є неоднозначним, і в сучасному мистецтвознавстві існує кілька переконливих концепцій, присвячених витокам і трактуванню цього символу. Сім пагонів менори, оздоблених рослинною орнаментикою, трактують як одну з трансформацій Дерева Життя, у симетричності композиції менори можна вбачати ідею гармонії, рівності світових начал. Доволі пізно на єврейських надгробках Східної Галичини з'являється зображення

Маген Давида. Фактично до XIX ст. гектограма є загальноєвропейським символом і не ототожнюється з іудеями, однак з появою тенденції сіонізму шестикутна зірка стає символом народу Ізраїлю. Доволі часто гектограму Маген Давид вирізьблювали на надгробках похованої людини на ім'я Давид. Характерною є традиція оздоблювати надгробки тваринами, назва яких на івриті або ідиші співзвучна з іменами похованих людей. Так, на могилах чоловіків з ім'ям Бер часто зустрічається зображення ведмедя, Арье — лев, Цві — олень, на могилах жінок з ім'ям Фейгл — зображення пташки, Лея — зображення телиці та ін. Фактично за допомогою зображення відтворюється ім'я похованого. Таким чином, можна говорити про відсутність глибокого символізму в декоративному оздобленні низки мацев на єврейських кладовищах Східної Галичини XVII — першої третини XX ст.

Багатограннішими є відтворення символів, що вказують на соціальне становище або належність до одного з колін ізраїлевих. Традиційним сюжетом на чоловічих похованнях представників роду Когена є зображення благословляючих лодоней, на могилах чоловіків коліна леві — глечик з мискою. Поховання сойфера, переписувача священних текстів Тори, декорує зображення сувоїв Тори. На пізніших похованнях, зокрема на пам'ятниках другої половини XIX ст. кладовища в Щирці, на могилах представників емансипованих євреїв вирізьблювали книжкову шафу як символ освіченості. Символом знань можна трактувати низку композицій надгробків бродівського кладовища із зображеннями розгорнутої книги та запаленої свічки.

Над епітафіями пам'ятників на могилах жінок традиційно викарбовували свічники. У побутовій культурі євреїв свічка часто ототожнювалася з образом жінки, адже саме вона запалювала свічки в шабат. Існує версія, що кількість різків у свічнику на могилі жінки вказує на склад її родини: один різок належить жінці, другий чоловікові, а решта — дітям померлої. Однак це трактування не має достатнього підґрунтя, попри те, що більшість єврейських сімей були багатодітними і кількість дітей була різною, на багатьох кладовищах зустрічаємо свіч-

ники з однаковою кількістю різків на переважній більшості пам'ятників. Так, на пам'ятниках кладовища в Бродах, Лешневі, Миколаєві свічники традиційно триріжкові, набагато рідше п'яти- або семиріжкові, у Буську, Косові, Щирці, Яблуневі свічники здебільшого п'ятиріжкові, в Кутах, Хотині семиріжкові, рідше п'ятиріжкові, у Бурштині свічники три-, п'яти- та семиріжкові. Фактом, що вказує на певну безпідставність версії про відповідність різків чисельності сім'ї похованої людини, є те, що всі свічники на стелах мають непарну кількість різків. Серед зображень свічників слід виокремити композиції з двох окремих одноріжкових. Безперечно, як і більшість міфологем, сформованих тисячоліттями, символіка свічки, свічника, вогню життя в надгробках Нового часу втрачає свою первинну глибинність і набуває декоративного змісту, певної знаковості, що мала би вказати на образ жінки як життєдайної основи, берегині домашнього вогнища, а в єврейському середовищі — охорониці шабатного вогню. Окремою темою дослідження можуть стати художньо-стильові особливості трактування самого свічника. У різних регіонах Східної Галичини зустрічаємо цілком відмінну стилізацію форми, трактування окремих структурних елементів свічника, передання вогнища над кожним різком у вигляді рослинного елемента — квітки чи листка. У низці пам'яток простежуються впливи стилістики провідних європейських стилів, зокрема бароко та рококо.

Окрему частку в декоративному оформленні надгробків єврейських кладовищ Східної Галичини становлять зооморфні та орнітоморфні зображення. Більшість мацев оздоблено доволі стилізованими, певною мірою гротескними фігурами левів, грифонів, оленів, ланей, орлів, значно рідше зустрічаються зображення зайців, риб, левіафана, єдинорога. Вибір сюжету та композиції, а інколи й художнє трактування зображень багато в чому визначався тяглістю традиції локальних осередків каменерізблення. Так, мацеві кладовища в Буську здебільшого декорують зображення парних гротескних левів або грифонів, що фланкують свічники, так звані „корони доброго імені” тощо. Домінантною тематикою декоративного оздоблення пам'ятників Щирця є доволі однотипні зобра-

ження оленя, у художньому трактуванні якого яскраво простежується традиційність у переданні пози, вирішенні самої фігури. У стилі народного примітиву виконано зооморфні зображення на мацевах кладовища в Хотині. Більшість зооморфних і орнітоморфних мотивів, використаних у меморіальній пластиці, має глибоке коріння в єврейській філософії та міфології. До низки образів єврейської митці зверталися від часів раннього середньовіччя при оздобленні шлюбних контрактів — кетуб, рукописів, зокрема текстів Мегіли Естер та Пасхальної Агади, при виконанні творів художнього металу, тканини тощо. Загалом символіка зооморфних і орнітоморфних композицій у єврейській меморіальній пластиці заслуговує окремого ґрунтовного дослідження.

Характерно, що на мацевах зустрічаємо тільки доволі обмежену кількість символів. Так, на теренах Східної Галичини відсутніми є традиційні для єврейського образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва зображення білки, що гризе горішки, — символ знань, ведмедя, що лізе до бджіл або до бочки з медом, — як символ солодкого вивчення Тори, метелика як символу переходу людини (душі) від земного життя до вічного, також традиційно поширений у інших видах мистецтва зодіакальний цикл тощо.

Домінантними орнаментальними мотивами в оздобленні мацев є спіраль, волоти, меандр, зигзаг, Дерево Життя, шаховий орнамент, виноградне гроно та дубове листя. Варто зазначити, що в декоративному оздобленні мацев на теренах Галичини використовують базові похідні більшості орнаментальних схем, характерних для загального світового розвитку давнього мистецтва. Таким чином, у основі низки композицій лежать структурні елементи, що в трансформованому вигляді розвинулися в більшості орнаментів наступних періодів, а саме — коло, хрест, трикутник, крапка.

Серед розмаїття орнаментальних мотивів, що оздоблюють мацеві, слід відзначити Дерево Життя, що належить до найпоширеніших у єврейському образотворчому та декоративно-ужитковому мистецтві. Дерево Життя іудеї на теренах Галичини використовують при художньому вирішенні інтер'єрів

синагог, зокрема вівтарної шафи Арон-а-Кодешу, синагогальних предметів: Корон Тори, Торашилдів, а також мезуз, ханукальних ламп тощо. Дерево Життя є одним з прадавніх поліетнічних символів, що зустрічається в мистецтві всього світу. Символізм композиції Дерева Життя формувався впродовж тисячоліть, на первісній ідеї нашаровувалися пізніші трактування та значення. Не можна з упевненістю стверджувати, що в єврейському декоративно-ужитковому мистецтві Галичини цей мотив має безперервну вікову тяглість символічного навантаження, адже в мистецтві XVIII — XIX ст. низка символів втрачає свою глибинну значущість і в більшості випадків стає елементами декору. Водночас зберігається традиція, що бере свій початок у часи формування єврейського мистецтва періодів Першого та Другого Єрусалимських храмів, згодом під впливами античного та візантійського мистецтва наносити на храмові, синагогальні та ужиткові предмети давні символи та знаки, серед яких Дерево Життя.

В оздобленні мацев Дерево Життя використовується здебільшого в обрамленні епітафії, інколи зображення дерева трактується як символ смерті — зламане або розколене навпіл дерево, зламане дерево з пташенятами на могилі жінки традиційно розуміється як туга дітей за померлою матір'ю. Дерево Життя є одним з універсальних символів світової міфології, адже згідно з більшістю міфів і легенд, це дерево розділило світ на три частини і є символом всесвіту. За допомогою дерева душа померлого може потрапити до неба [6, 27], саме цим можна пояснити часте використання символу на надгробках багатьох світових культур, зокрема єврейської. Часто спостерігаємо трансформацію мотиву Дерева Життя в зображення колони зі стовбуром, обплетеним листям, або колони з коринфською капітеллю, або капітеллю у вигляді пуп'янка. Пелюстки квітки капітелей можна трактувати як символ небесної крони світового дерева, корони світу. Низку епітафій на мацевях фланкують колони з капітелями у вигляді плоду граната, що є одним із символів землі Ізраїлю, багатства, справедливості. Згідно з описами та легендами, в Другому Єрусалимському храмі колони мали капітелі з рослинною орнаментикою, що

також сприяло поширенню цього мотиву в єврейському мистецтві всієї Європи, а також Галичини в значно пізніші періоди.

Важливим структурним елементом орнаментальних схем мацев Галичини XVII — першої третини XX ст. є волюти та спіралі. Волюти зустрічаються у вирішенні бордюрів декоративного обрамлення епітафії, обрамленні центрального фігуративного зображення, інколи волюти формують абрис завершення самої стели. Традиційно волюти зустрічаємо на щедро декорованих і надзвичайно пластично виразних надгробках XVIII ст. (кладовища в Болехові, Белзі, Язлівці), в чому легко простежується вплив стилістики бароко. Волюти, як і більшість орнаментальних мотивів, належать до поліетнічних, символів характерних для культур трипілья, давніх слов'ян, Єгипту, Месопотамії, античності та ін. Зображення волюти, спіралі як пагона квітки традиційно ототожнюється з мотивом Дерева Життя, його небесної частини — крони.

У культурі Месопотамії та Єгипту волюти є охоронцями небесного дерева, адже у вигляді волютоподібних завитків зображували роги небесних цапів і баранів — охоронців Дерева. У культурі іудаїзму є вікова традиція сурмити в закручений баранячий ріг на свято нового року Рош-а-Шана. Однак на певному етапі свого існування будь-яке зображення, втрачаючи свою семантичну змістовність, стає елементом декоративного оздоблення, і в окремі історичні періоди ці процеси стають набагато швидшими. Отже, можна вважати, що в більшості випадків волюта в оздобленні мацев Галичини, зокрема в період бароко, втрачає своє первинне значення і стає традиційно популярним мотивом, що використовується і в архітектурі, і в образотворчому та декоративно-ужитковому мистецтві всіх етнічних груп, що населяли територію краю.

Однак розквіт єврейського декоративно-ужиткового мистецтва Східної Галичини припадає на XVII — першу половину XIX ст., а формування та відбір традиційних структурних елементів орнаментів, основних композиційних схем — на період маньєризму та бароко, у єврейській культурі — формування течії хасидизму. Символізм і містичність філософії цього періоду багато в чому зумовили образну мову народного мистецтва,

схильність до глибинного трактування сюжетів і композицій.

Аналізуючи орнаментальне оздоблення мацев Галичини XVII — першої третини XX ст. можна виокремити низку джерел формотворення та творчих інспірацій. Більшість орнаментальних мотивів і принципи побудови композиції мають прямі аналогії з декоративним оздобленням надгробків країн Близького Сходу та Кавказу, водночас спостерігаємо типові орнаменти, властиві для культури давніх слов'ян і мистецтва України наступних періодів.

1. Гоберман Д. Еврейские надгробия на Украине и в Молдове. — М.: Импидж, 1993. — 314 с. 2. Хаймович Б. К вопросу о семантике мотива „трех бегущих зайцев” на еврейских памятниках // Еврейский музей: Сб. ст. — СПб.: Симпозиум, 2004. — С. 95-108; Хаймович Б. Резной декор еврейских надгробий Украины // История евреев на Украине и в Белоруссии. — СПб., 1994. — С. 83-106. 3. Носоновский М. Эпитафии еврейских надгробий Украины // Препринт общества „Еврейское наследие”. — Вып. 23. — М., 1996. — 14 с. 4. Бойко Х. Архітектурно-просторовий уклад єврейських дільниць у містах та містечках Галичини у кінці XVIII — на початку XX століть: Дис. на здоб. наук. ступ. канд. архітектури: 18.00.01. Рукопис. — Львів, 2000. — 265 с.; Бойко Х. Єврейський некрополь як культурно-історичне та мистецьке явище у просторовому укладі галицького міста // Голокост в Україні у регіональному та загальнолюдському вимірі: Матер. Міжнар. наук. конф. Зб. наук. праць — Львів: НУ Львівська політехніка”, 2005. — С. 158-166. 5. Левкович Н. Символіка декору мацев єврейських кладовищ у Галичині // Вісник ЛНАМ — Вип. 18. — Львів, 2007. — С. 130-140. 6. Буткевич Л. История орнамента: учеб. пособ. для вузов. — М.: Гуманит. Изд. центр. ВЛАДОС, 2003. — 272 с.

Annotation

Nataliya Levkovych. Artistic peculiarities of the memorial plastic arts of the Jewish cemeteries of Eastern Galychyna of the XVIII-th – XIX-th centuries. The memorial plastic arts of the Jewish cemeteries of Eastern Galychyna are analysed in the article. Basic principles of construction of composition, source of appearance and creative inspirations are considered. The structural elements of compositions of decorative pattern are investigational. An author describes the symbolics of basic decorative elements of tombstones: tree of life, zodiacal cycle, crown, world of animals and birds, geometrical decorative pattern.

Key words: construction of composition, decorative elements, tombstones.

Аннотация

Наталія Левкович. Художественные особенности мемориальной пластики еврейских кладбищ Восточной Галиции XVII – XIX вв. Анализируются художественно-стилистические особенности мемориальной пластики еврейских кладбищ Восточной Галиции XVIII – XIX вв. Основные принципы построения композиции, пути формирования и творческих инспираций. Подано структурные элементы орнаментальных схем. Рассматриваются символика орнамента, а именно Маген Давид, мэнора, корона, зооморфные и орнитоморфные мотивы, Дерево Жизни, зодиакальный цикл.

Ключевые слова: мемориальная пластика, орнамент, символика, мэнора, Маген Давид.

1

2

4

5

3

6

Мацеви кладовищ.

1,2. Буськ. 3, 4. Кути. 5, 6. Хотин